

MARTIN HEIDEGGER (1889-1976): PENSAR L'ÉSSER EN TEMPS NIHILISTES

Ramon ALCOBERRO

“Camins [Wege], no obres [Werke]”

Frase de Heidegger que encapçala l'edició de les seves Obres
Completes

Pensament contra “filosofia”

Dues metàfores

Quatre conceptes bàsics en el pensament heideggerià

El problema dels existenciaris en “Ésser i Temps”

Dues èpoques del pensament heideggerià?

Una consideració sobre la política

Pensament contra “filosofia”

Es fa difícil parlar desapassionadament sobre Martin Heidegger (1889-1976), perquè –senzillament– el filòsof i la seva ombra política són, encara, indestruïbles: és difícil que el DISCURS DEL RECTORAT de 1933, i tot el que implica la seva adhesió al nazisme no pesin d'una manera decisiva en la valoració que hom pugui fer del seu projecte filosòfic global. Com va dir Jaspers: “Heidegger va posar el llenguatge a disposició dels lladres”. El nazisme no fou una anècdota per a la filosofia; ben al contrari, obliga a reflexionar encara (i molt) sobre la responsabilitat de l'intel·lectual. I Heidegger tampoc no era cap “propagandista” encegat i groller, sinó un dels pensadors fonamentals del segle 20. En un dels seus textos més planers, DES DE L'EXPERIÈNCIA DEL PENSAMENT (1947), Heidegger ens va brindar, però, un bon argument que permet capir per què haurà de ser sempre un autor que se'ns escapa, que a voltes fascina i a voltes repugna: “Qui té grans pensaments –deia– ha de tenir grans errors”. Aplicada a ell mateix, la frase és rigorosament exacta i ens ofereix una clau per acostar-nos al personatge, sense un especial ànim inquisitiu, però alhora amb la clara opció de no oblidar una tria política, que no representa en cap cas un pur detall o un accident històric.

Heidegger recull la tradició filosòfica de la fenomenologia –no endebades va ser ajudant de càtedra de Husserl, i fou en l'anuari de la seva càtedra on es publicà ÉSSER I TEMPS (1927)– però fou també qui més va traïr l'esperit metòdic fenomenològic, convertint-la en “existencialisme”, tot i que personalment no sentís una especial simpatia per aquest mot, que considerava massa periodístic. Però és un fet que la filosofia heideggeriana comparteix més intuïcions de fons amb Kierkegaard (tenia una important pulsio religiosa i de jove va voler ser jesuïta), o amb la “filosofia de la vida” de Dilthey, que no amb Scheler (detestava la filosofia dels valors) o amb la lògica de Husserl.

El mètode fenomenològic establert per Husserl es fonamentava en l'esforç per anar “a les coses mateixes” i pretenia respectar, d'una manera profunda i radical (d'arrel), allò que la cosa “ha de dir” (o diu) a la consciència. Per a un fenomenòleg més enllà de la cosa no hi ha res (Husserl) o potser hi ha un déu que ni tan sols les religions no poden descriure d'una manera adient (Scheler). La fenomenologia es centra en l'esforç d'efectuar una “epokhé”, és a dir, de posar entre parèntesi tot allò que ens dificulta la recerca de l'essència, o “eidos”, de la cosa. No es pot ser un bon fenomenòleg sense assumir que la consciència humana pot arribar a trobar (a través d'un procés més lògic que psicològic) el nucli de la cosa mateixa “posant entre parèntesi” (això significa en grec “epokhé”) o reduint, per abstracció, la cosa plural i diversa, que copsem pels sentits, al significat nu que penetra per la intel·ligència.

Per a Husserl, l'esforç filosòfic significa anar “a les coses mateixes”, copsar-les en el que tenen de singular i d'estimable per un esforç intel·lectual d'epokhé (val a dir, d'abstracció intel·lectual fins a captar les essències de les coses). El projecte filosòfic de Martin Heidegger fou, però, un altre. Per a ell, la consideració de la consciència pura com a camp del coneixement fenomenològic cau inevitablement en error de psicologisme (ni que sigui sota espècie de “psychologia rationalis”) i de científicisme, perquè encara està dins l'àmbit d'un “cogito” cartesià que suposadament pretenia descriure el món d'una manera objectiva (en la concepció que ha estat històricament fundadora de la ciència moderna). La fenomenologia, lluny de complir amb el seu programa (anar “a les coses mateixes”) encara es troba massa presonera de la consciència. En definitiva, no posa l'accent en l'ésser, sinó en la consciència i en el coneixement. La fenomenologia no ens permet –per molt que ho pretengui– copsar les coses, sinó tan sols el seu procés de coneixement. Heidegger, però, vol trencar aquest model. El seu filosofar no té per

objecte les coses sinó “l'Ésser”. Al pròleg d'ÉSSER I TEMPS ho expressa amb uns mots que han esdevingut clàssics:

El desenvolupament complet de la pregunta que interroga pel sentit del terme “ésser” és la mira del següent tractat. L'exegesi del temps, com l'horitzó possible de tota comprensió de l'ésser és la seva meta provisional.

Podríem dir que tota la seva vida es mantingué fidel a aquest programa. En una primera època, els ens (coses) materials són presentats com un destorb, una nosa per a l'home que pensa, si en la seva diversitat ens distreuen d'assolir el coneixement del que realment importa: l'Ésser, que la cosa només expressa o suporta –però que no és la cosa mateixa. Com a molt, alguns ens (els de l'existència natural o “autèntica”) constitueixen, un esperó per tal de superar la visió fugissera de les coses i acostar-nos al poema de l'Ésser. En una segona època, quan es produeix la famosa “Kehre” [“volta”] en els anys de la dècada de 1930, la consideració contemplativa de les coses va guanyant terreny, però sempre té un aire nostàlgic, veí de la poesia de Hölderlin, que expressa la mancança, la pèrdua o la nostàlgia de l'Ésser.

Heidegger cregué sempre que el “Poema” de Parmènides havia dit l'essencial de la filosofia: “L'Ésser és i el no-ésser no és”. Parmènides havia presentat el tema del des-ocultament de l'Alétheia [en grec: veritat] com a tasca que dóna sentir a l'acte del conèixer: aquest és el problema capdal de la filosofia; i fer-nos-en conscients dóna sentit a la tasca del pensar. El problema rau en què elucidar la significació de l'Ésser restà com una tasca pendent al llarg de tota la història de la metafísica occidental. Aristòtil, havia intentat fer una exegesi del “ser”, però Heidegger va considerar sempre que l'intent aristotèlic, tot i ser titànic, havia estat fallat, perquè s'havia limitat a proposar una mena de simple inventari de les formes d'aparició de l'Ésser, però sense copsar en profunditat la seva significació. Aristòtil [atenció: no el personatge històric concret, el que “naixé, treballà i morí”, sinó l'autor considerat atemporalment!!] és per a Heidegger un pensador central perquè s'havia fet una pregunta nuclear qüestionant el sentit (els sentits) del ser i les seves formes d'aparició. El deute que té amb ell el reconegué sempre. Fins i tot abans d'escriure ÉSSER i TEMPS, Heidegger havia fet tres cursos universitaris sobre Aristòtil (i un sobre Plató); però problema que vol posar Heidegger no és “descriptiu”, no es tracta de descriure les formes del ser, sinó el de copsar l'ontologia (el “logos” del “to on”) en el mateix.

En conseqüència, el projecte del pensar –tenint present que “pensar” va molt més enllà del “filosofar” sempre acadèmic i pedantesc– és el d’escoltar la veu de l’Ésser i ajudar-nos a des/velar-lo, alçant literalment el vel que el cobreix. A la seva INTRODUCCIÓ A LA FILOSOFIA (que prové d’un curs al primer semestre de l’any acadèmic 1928-1929) observa, incidentalment, que mentre els moderns tendeixen a pensar la filosofia com a ciència, els grecs copsaven –ben a l’inrevés– les ciències com a filosofia. “Filosofia” és un mot que els grecs usaven en plural (hi incloïen la matemàtica i la medicina) perquè encara no havien perdut de vista les coses essencials, val a dir la veu de l’Ésser. Cal recuperar aquesta orientació en profunditat: Heidegger regira tota l’orientació fenomenològica anterior i situa, sota el món que apareix a la consciència, l’Ésser sempre cercat i mai no trobat. El projecte heideggerià és, doncs, metafísic: es tracta de buscar el fonament, el “to on” (l’ésser), que dóna estructura i que, d’alguna manera, parla en les coses.

Però la metafísica heideggeriana (o millor la “postmetafísica” que ell enceta seguint d’arran Nietzsche) és diferent a la tradicional perquè no inclou l’element humanístic entès a la manera habitual del racionalisme: l’home no és el protagonista o el definidor de l’Ésser sinó que es posa en l’actitud de respectuosa escolta d’un Ésser que sempre s’esmuny i que es coneix –potser– en les coses que cospa o construeix (o “objectiva”) l’humà. La metafísica heideggeriana no es pot separar de la concepció de l’home en tant que “Ésser finit pensant” a la recerca de la seva pròpia essència. És, doncs, una metafísica de la finitud. A partir de Heidegger, que en això és estrictament nietzschian, serà l’existència qui precedeix (val a dir, qui permet pensar) l’essència. Aquesta idea que és l’existència la qui precedeix l’essència (idea que també recull Sartre) és absolutament central en la modernitat, en la mesura que pot traduir-se (o degradar-se) en la intuïció segons la qual l’home no és algú que cospa un món “objectiu” (una quimera) sinó el qui amb el seu fer i amb la seva cura per les coses les constitueix.

Mai no es podrà fer a Heidegger l’acusació de psicologisme que tan sovint es retreu a Husserl; en una data tan tardana com l’agost de 1955 en la seva conferència ¿QUÈ ÉS AIXÒ: LA FILOSOFIA?, recordava els mots de Gide segons els qual: “la mala literatura es fa amb bons sentiments” i reblava el clau dient que: “si aquesta frase és vàlida per a la literatura, ho és encara més per a la filosofia”. Heidegger no s’interessà, ni gens ni mica, per les estructures de la percepció, ni pels processos que fan possible l’articulació de les idees en la ment. El seu problema és un altre: ell pretén escatir què significa l’Ésser i, en la millor tradició de la metafísica racionalista, es planteja “per què hi ha

Ésser per comptes de, més aviat, no-res". Sota el món que apareix a la consciència fenomènica, rau el nivell que debò li interessa: l'Ésser sempre cercat i mai no trobat.

Heidegger estigué sempre convençut que hi ha un moment en què tot l'esforç del pensament occidental va començar a anar a mal borràs; la desfeta del pensament s'inicià quan, després d'Aristòtil, es va pretendre silenciar l'Ésser –que havia aparegut al pensar presocràtic– i la recerca filosòfica degenerà en l'aplicació mecànica i poc reflexionada de les categories (substància, quantitat, qualitat...). Llavors va néixer la "filosofia"; però el pensar autèntic ja estava mort. L'ontologia no pot ser compresa a partir de fórmules que la fossilitzen... sempre hi ha un "més enllà" i encara un altre "més enllà", de manera que fer filosofia és un esforç inútil per tal d'intentar copsar alguna cosa d'un Ésser fugisser, sempre més eco que no pas paraula. D'aquí que Heidegger tendeixi a identificar tant la filosofia com la ciència més en la passió que en la tasca d'anàlisi (I en aquest sentit dirà en la INTRODUCCIÓ A LA FILOSOFIA, que: "La ciència tan sols existeix en la passió del preguntar, en l'entusiasme del descobrir, en l'implacable del donar críticament compte, del demostrar, del fonamentar" –vegi's què lluny està de confondre la ciència amb els seus resultats!)

Des d'aquesta perspectiva, Heidegger reivindica el pensament primigeni, val a dir: arrelat i poètic, contra l'esforç domesticador de la filosofia, que ha caigut en el que anomenà "l'oblit de l'Ésser". És precisament el poeta, sovint marginal i mal vist en un món miserable i mancat de sentit, qui millor conserva el ressò de l'Ésser, que un discurs filosòfic racionalista ha silenciat. En un fragment de DES DE L'EXPERIÈNCIA DEL PENSAMENT, Heidegger sintetitza quins són els límits, la dificultat i el model del seu esforç intel·lectual:

"Tres perills amenacen el pensar. El perill bo, i per això guaridor, és el veïnatge del poeta que canta. El perill pervers, i per això agudíssim, és el pensar mateix. El pensar ha de pensar contra si mateix i sols ho aconsegueix rares voltes. El perill dolent, i per això confús, és el filosofar".

El que sintetitza i fa difícil el pensament heideggerià és precisament aquest esforç de recomençar constantment. Un pensar, "que ha de pensar contra sí mateix" i que, per tant, no dóna res per definitivament guanyat és una aposta radical per la funció de la interrogació. La idea que la veritat no és conquesta ni construcció de la ment, sinó un esforç per des/velar l'Ésser acompanyarà tota l'obra heideggeriana.

Si observem el fragment anterior veiem que “el perill dolent” s’anomena “filosofar”. Aquesta és una observació interessant: contra el pensar, que encara té alguna cosa de salvatge i d’exigència existencial, que “sols aconseguim rares voltes”, el perill ve de la banda d’un “filosofar” massa tou, decadent i pautat. El filosofar ha fet perdre emoció al pensar, el colonitza i, finalment, el disgrega.

“Filosofar” significa caure en l’error de suposar que la “teoria” és quelcom aliè a la “pràctica”, i aquesta concepció errònia ha derivat en un enfrontament que d’ençà de Plató s’ha mostrat no sols estèril sinó completament nociu. El “pensar”, en canvi, reconcilia el concepte y la cosa. “Pensar” supera la concepció lògica, va més enllà de la colonització que els conceptes exerceixen sobre la vida i obre la possibilitat de fer una crítica dels “valors” en tant que ficcions. La filosofia és cosa de professors, el pensament és cosa d’humans que viuen i han “entès” el sentit guaitant les petites coses (els camins boscans, els corriols...).

La “filosofia” és cosa de llibres, i per això esdevé enemiga del pensar que té la seva arrel en la vida. És ben sabut que fins i tot la paraula “metafísica” no deixa de ser l’invent d’un editor romà d’Aristòtil. Però el pensament no es deixa posar etiquetes ni permet que el seu llenguatge es fossilitzi. Per això el model del pensar heideggerià cal buscar-lo ens els presocràtics, perquè en la seva època ni tan sols no existia la paraula “filosofia” i el llenguatge no estava degradat per la crosta de la història que ens impedeix arribar a la saba viva de l’Ésser.

Se sap que quan Heidegger rebia algun jove que volia dedicar-se a la filosofia inevitablement li aconsellava que no es matriculés mai en cap facultat de filosofia i que llegís els grecs, cosa que ell presumia de fer continuadament des de l’adolescència. Cal interrogar els grecs perquè cal recuperar la pregunta que era bàsica en els presocràtics (concepte que, per cert, no li agradava gens i que aquí s’usa per comoditat) i que especialment trobem en Heràclit i Parmènides, tot i que posteriorment s’ha ocultat. La pregunta amagada, però que projecta patèticament la seva ombra en el pensament occidental, és la pregunta sobre l’Ésser. Cada cop que volem fer l’esforç de “dir” l’Ésser ens trobem que només sabem dir l’ens, la cosa. L’Ésser està com “velat” i no ens permet descobrir el seu rostre.

Dues metàfores

L'any 1969 en una entrevista amb Richard Wisser (Magazine litteraire, nº 117, octubre de 1976), el propi Heidegger resumia així el seu pensament:

“La idea fonamental del meu pensament és precisament que l'Ésser, o millor, el poder de manifestació de l'Ésser té necessitat de l'home i que, a la inversa, l'home només és home en la mesura que es troba en el poder de manifestació de l'Ésser”.

La intuïció heideggeriana és que l'Ésser al mateix temps que desvela, s'oculta. El desocultament (Unverborgenheit) és el contingut originari de la noció de veritat. La il·luminació (Lichtung) que equival a l'Ésser en molts textos heideggerians, (perquè l'Ésser es mostra il·luminant) és la conseqüència d'haver copsat el poder de l'Ésser. Però aquest és un camí tan poc fressat al nostre temps com a l'època de Parmènides. Haver oblidat d'interrogar l'Ésser té, però, avui conseqüències molt més greus que mai per a la tècnica, per a la història i per a les construccions humanes. Aquest oblit fa que l'home se senti mancat.

Manuel Satué, en una molt pedagògica introducció a “Ser i Temps”, dins un llibre col·lectiu de l'Acadèmia de Filosofia – Liceu Joan Maragall dedicat a LECTURA DE HEIDEGGER, proposa considerar dues metàfores com a guia per a endinsar-nos en el pensar heideggerià. Per una banda hi ha la metàfora del “camí” i per l'altra la de la “paraula”. Això no significa, ni de lluny que siguin les úniques metàfores potents de l'autor. Conceptes com els de “caiguda” (Verfallen) que expressa l'existència inautèntica, o el de “cura” (Sorge), que recull la unitat dels diversos elements del ser-en-el-món, són també prou potents. I això per no esmentar la relació entre “desocultament” i “il·luminació”. Però el “camí” i la “paraula” en bona manera els inclouen i els fan possibles.

El pensar heideggerià és, fonamentalment, “camí”: a Heidegger li semblava inconcebible que en un pensament que busca ser rigorós els “resultats” prevalguessin sobre el camí recorregut. És significatiu que a l'inici de l'edició general dels seus llibres i cursos figuri com a lema la frase: “Wege –nicht Werke [“Camins –no obres”].

A CAMINS BOSCANS (1950, “Holzwege”) dedica una llarga reflexió sobre aquestes senderes del bosc que els llenyataires coneixen bé i que, en canvi, són ignorades pels qui, senzillament, passegen o baden. Tots els corriols semblen iguals i, tanmateix, n'hi ha que menen a la clariana i d'altres que no. Allò que s'ha proposat Heidegger no és tant menar-nos pel “bon camí” cap a un lloc d'arribada, sinó mostrar-nos la complexitat

dels diversos camins en els quals l'esperit experimentat haurà de buscar, ell mateix, la seva pròpia orientació. El camí no és cap lloc d'arribada sinó el símbol de l'esforç d'orientació que ha de fer la filosofia.

Igual que el senderol boscà mena a la clariana de la llum, pensar no és tampoc altra cosa que l'esforç constant d'orientar-nos cap a la llum que és l'Ésser. ¿Quina mena d'humà podria viure a la clariana del bosc, Heidegger no ho especificà mai. Però la seva referència al corriol és difícilment separable de la proposta de "l'emboscada" o "el partit" com a últim heroi, tal com la feu Ernst Jünger. De fet, bona part de les obres de Jünger, des de "El Treballador" s'han d'entendre en constant diàleg –i sovint divulgació– del pensament heideggerià.

L'altra metàfora és la de la paraula. Potser pot semblar que considerar la paraula com a metàfora en l'obra de Heidegger és excessiu. Per a alguns intèrprets (i a Catalunya, assenyalamment, per a l'enyorat mestre José María Valverde) el llenguatge i l'Ésser són la mateixa cosa. O com ens deia Valverde: "Ser es ser de palabra". Però creiem que es pot defensar que per a Heidegger (com per a Gadamer), la paraula sempre està dient una altra cosa: és el mitjà "en què l'Ésser, il·luminant-se, parla" (CARTA SOBRE L'HUMANISME), però no és el ser mateix. Si hom ho prefereix, és la vivenda [Behausung] però no la vida de l'home; només alguns i molt comptats (i malauradament no sols els poetes i els pagesos de la terra nadiua, sinó també alguns "grans homes" i el Führer entre ells) poden dir una paraula essencial. En la tradició nietzschiana, que és la de Heidegger, la paraula és per a ell més aviat "presó" que garantia d'alliberament (com la prendria el gran catòlic que fou Valverde, per a qui el Logos [Verb] és encarnació). El llenguatge és per a Heidegger més representació que il·luminació.

Recordem que per a Plató el sentit filosòfic per excel·lència era la vista. La paraula "idea" ve de la mateixa arrel de l'aorist grec del verb "veure" (eidon). Segons Plató, l'ull de l'ànima era l'únic capaç de veure l'Ésser. Heidegger, però, s'estima més referir-se al "logos" (raó, paraula) que no pas a l'eidos. La paraula "logos" ve del grec "lego", que significa "reunir". El llenguatge re/uneix, crea comunitat de parlants i, en aquest sentir, com dirà Heidegger en una frase que es feu cèlebre, "el llenguatge és la casa de l'Ésser". Per això la filosofia constitueix una atenta escolta de l'Ésser que es revela en la llengua popular i dialectal com a lloc privilegiat. Recollir i rumiar les paraules del camperol o les del poeta que tothom tenia per foll (Hölderlin) ens des/vela l'Ésser d'una manera radical.

L'any 1933 li fou oferta per segon cop la càtedra de Metafísica de la Universitat de Berlín. Heidegger, però, decidí rebutjar l'oferiment i quedar-se a la petita Freiburg, és a dir, "a la província". En un petit article que porta per títol "Per què restem a la província" va explicar les claus de la seva negativa en termes d'arrelament al paisatge i a la parla de la qual se sent deutor: "l'esforç per encunyar les paraules s'assembla a la resistència dels avets ben drenats contra la neu. I el treball filosòfic no transcorre com l'apartada ocupació d'un extravagant, sinó que té una íntima relació amb el treball dels camperols"; i això perquè en la parla del pagès hi ha alguna cosa important i viva, com un besllum de l'autenticitat de l'Ésser, que mai l'artificialitat la ciutat no podrà llucar. La paraula definitiva, la que desvela l'Ésser, només la sap qui està en relació –per camins boscans i clarianes– amb la seva manifestació original i primària. En la parla d'una àvia de vuitanta-tres anys, morta aleshores i que d'en tant en tant passava a veure el professor, per assegurar-se que estava bé al seu refugi muntanyenc –o en la d'un avi de setanta-tres amb qui d'en tant en tant fuma una pipa, hi ha més, veritat, més desvelament, més llum, que en l'artificiosa comprensió intel·lectualitzada del ciutadà. I l'article esmentat acaba així:

"Fa poc vaig rebre una segona crida de la Universitat de Berlín. En una ocasió així em retiro de la ciutat al meu refugi. Escolto què diuen les muntanyes, els boscos, les terres. I amb això vinc a cal meu amic, un pagès de setanta-tres anys. Ha llegit als diaris que em volen a Berlín. Què hi dirà? Lentament posa la segura mirada dels seus ulls clars en els meus, manté els llavis fortament serrats, em posa la mà fidelment circumspecta a l'esquena i gira el cap de manera a penes perceptible. Això vol dir: "irrevocablement, no"."

Quatre conceptes bàsics en el pensament heideggerià

Si per a Heidegger la parla és metàfora del Ser, es comprendrà que la cura en l'expressió –àdhuc una explícita complaença a buscar el mot més dialectal o localista possible– forma part de l'estil de l'autor. En el complex vocabulari heideggerià, trobem, quatre mots, que convé tenir clars perquè en ells es juga la consistència de la seva filosofia. Es tracta dels mots: "Ens" (en alemany: "das Seiende"), "Ésser" ("das Sein"), Ésser-aquí ("Dasein") i Existència ("Existenz").

1.- **ENS:** (das Seiende) és la cosa que és. "Ens" expressa allò que veiem, toquem, sentim, imaginem... En aquest senti, la pedra, el cavall, jo, vostè i la divinitat són ens. Però l'ens que es fa patent necessita un

sentit. L'ens "és", es fa palès, es manifesta. I per això constitueix la porta d'entrada a l'ésser. L'ésser de l'ens –ens dirà –no "és" ell mateix un ens.

2.- **ÉSSER:** (Das Sein) constitueix la propietat comuna dels ens, segons la metafísica clàssica. Els ens "són". Hi ha alguna cosa en comú entre tots els ens, i aquesta cosa és l'ésser, que els diferencia radicalment del que no és. El projecte de la primera gran obra de Heidegger **ÉSSER I TEMPS** (1929) consisteix a clarificar el concepte d'ésser, més enllà de categories eixorques que per comptes d'expressar-lo l'emascaren. Entre "ésser" i "ens" hi ha una diferència ontològica. L'ésser és alhora absolut (mentre els ens són relatius) i indefinible (mentre que hom pot dir àdhuc amb precisió de científic, què és l'ens). No podem comprendre què significa l'ens si prèviament no el podem situar en l'àmbit de l'ésser. L'ésser fa que les coses siguin; però: ¿què és ell mateix?. A la CARTA SOBRE L'HUMANISME rebutja que es pugui identificar amb Déu o amb el fonament de les coses. "Ésser" és, doncs, una idea no captada conceptualment que la metafísica suposa, però no copsa, ni tematitza. L'ésser no és un esquema lògic, sinó una presència problemàtica que dona unitat a tot allò que es.

3.- **L'ÉSSER- AQUÍ:** (Dasein) és una expressió que Heidegger refereix en exclusiva a l'existència humana, en tant que àmbit de comprensió de l'Ésser. No és un simple estar, sinó un ser (Sein) – aquí (Da)... L'ésser no es troba en una estranya regió, o en el món de les idees, sinó que es fa patent –es mostra "aquí". El Dasein és pura possibilitat, és llibertat, però no en el sentit de la pura indeterminació sinó que és una llibertat referida al món que se li fa palès. És l'home qui capta "aquí" l'ésser o, almenys, qui s'ha d'esforçar a captar-lo enmig del brogit de la tècnica. L'home és qui ha de fer palès l'home, qui ha de buscar-lo. I això segons Heidegger és incompatible amb la concepció tradicional de l'humanisme (cartesiana, racionalista...) que per comptes de buscar l'essència del ser es refiava de la instrumentalitat tecnològica.

4.- **L'EXISTÈNCIA:** (Existenz) és, amb tota propietat, l'home: el tipus d'ésser propi del Dasein, que Heidegger anomena "pastor del ser". L'existència és sempre un "qui" i mai no un "què". L'ésser que he de construir es presenta com a "propi", com a "meu". No és possible pensar l'ésser per ell mateix, sinó que el camí per arribar a pensar-lo passa per l'home. L'existència és obertura a l'Ésser. Significativament Dasein és un mot d'origen germànic i Existenz és un mot d'origen llatí (ex/sistere) que es correspon exactament a Dasein i que significa existència en sentit clàssic. L'existència es desplega en distints elements anomenats "existencials".

Aquests quatre conceptes mai no han de ser entesos com a empírics, sinó com a transcendentals, és a dir, com a conceptes que sense pertànyer a l'existència, la fan possible. L'ésser no és “una cosa” i, per tant, no es pot manifestar empíricament.

El problema dels existenciaris en “Ésser i Temps”

El llibre bàsic per a la problemàtica existencial heideggeriana és ÉSSER I TEMPS (1927), un llibre publicat, segons el propi autor, a instàncies del degà de la facultat de filosofia de Marburg que li exigia una publicació d'un cert relleu per tal d'optar al nomenament de professor ordinari. El ressò de l'obra fou immens i dos anys més tard li fou oferta la càtedra de Husserl a la Universitat de Freiburg.

El llibre és difícil de llegir –i aquesta foscor, ja tòpica, ha arribat a ser considerada com un elogi pels seus deixebles (especialment a França). Però, com a tal, té el propòsit, de deixar la paraula “a les coses mateixes”: es pretén que sigui l'Ésser el criteri que dirigeixi l'auto-interpretació de la vida. Com hem anat repetint, Heidegger considera que la metafísica tradicional ha oblidat l'Ésser o, encara pitjor, l'ha entès malament, confonent-lo amb el ens, amb la naturalesa, amb les categories o amb el pensament.

Preguntar per l'Ésser implica:

- 1.- Una precomprensió d'allò cercat; L'Ésser no és quelcom desconegut i constantment emprem el mot “ser” d'una manera acrítica i no encunyada conceptualment, però que està aquí i que és alguna cosa.
- 2.- Allò de què es pregunta, no és per tant inconegut o incognoscible
- 3.- El que es pregunta té un sentit que pot ser establert rigorosament i precisa.
- 4.- Allò a qui es pregunta sobre l'Ésser són els ens, les coses, perquè “ser” es diu sempre de quelcom que és.

Ens podríem preguntar si hi ha quelcom que per les seves peculiars característiques es trobi en millors condicions per a respondre a la pregunta per l'Ésser. Per a Heidegger els punts 1.- i 4.- són bàsics a l'hora de respondre aquesta qüestió. La precomprensió de l'Ésser és dóna en nosaltres, els humans, als qui Heidegger anomenarà sempre Dasein.

Hom podria recordar críticament, contra la insistència heideggeriana en l'Ésser, que aquest mot és propi de les llengües indogermàniques i del tot desconegut per altres grups lingüístics. En xinès, per exemple, no existeix el mot "ésser". Però per a Heidegger això no seria una limitació o una crítica, perquè l'interès que el mou no és lingüístic, sinó fenomenològic. No estem davant una categoria lingüística, sinó existencial. Ésser és allò que determina l'ens. No fa ni deixa de fer res (els qui fan són els ens) i s'ha de comprendre al marge (o abans) del que ha interpretat la tradició filosòfica –i especialment no té res a veure amb la teoria de l'analogia de la metafísica tradicional. Ésser és un horitzó de sentit que mai no es revela.

La pregunta sobre l'Ésser és la pregunta sobre el sentit. Si primàriament hi ha l'ésser la manera d'arribar-hi és l'existent, és a dir, l'home. L'anàlisi de l'Ésser només es pot fer plantejant-la en la relació del Dasein amb l'existent. Heidegger anomena "existenciaris" les aplicacions de l'existència als diferents nivells de la realitat en que es fa palès el Dasein.

Hi ha tres tipus d'existenciaris:

- Els primers existenciaris defineixen el Dasein com a ésser-en-el-món, en relació amb les coses enfront de les quals es presenta. És el moment de la sorpresa, de la motivació... L'ésser en el món és el que s'ocupa en les coses. En aquest nivell hi ha una estructura fonamental: la "cura" [en alemany: "Sorge"], l'atenció curosa de les coses amb les quals els existents entren en contacte: la humanitat de l'home (del Dasein) es definirà per a Heidegger en termes de "cura" per les coses.
- Els segons existenciaris representen l'obertura del Dasein envers els altres. El Dasein es presenta com a ésser-amb-els-altres i per això mateix ha d'evitar la temptació de manipular. Ésser amb altri vol dir que no tan sols coexistim exteriorment, sinó que estem integrats (sense cap connotació política i social, convé remarcar-ho!) amb els altres, d'una manera ontològica (com, per exemple, el campanar del poble està integrat al paisatge). Quan en la seva comprensió l'home parteix d'ell mateix té una "existència autèntica", quan en canvi parteix del que "es diu" o "es fa" (del món o dels altres) viu en una "existència inautèntica".
- Els tercers existenciaris mostren el Dasein com a ésser-per-a-la-mort. El Dasein pren consciència de la seva finitud i mostra la mort

com l'última possibilitat: el no-res mateix està al seu davant. Si transcendir vol dir “sortir fora”, l'essència del Dasein és “la transcendència envers el no-res”. D'aquí que l'home sigui un ésser inacabat, en què només la mort (única, genuïna i irreplicable) clou l'Ésser. La por a la mort és el que fa que l'existència esdevingui inautèntica. Només l'humà que es troba davant el no-res pot copsar el sentit de la seva existència.

L'angoixa es fa palesa perquè el Dasein és, primer de tot, projecció cap al futur. Hi ha en l'ésser una tensió tràgica que l'impulsa al no-res de la mort. Per això el no-res té una funció radical i imprescindible en la comprensió del ser.

El fet que l'home sigui ésser per a la mort ens fa comprendre la importància del temps: la mort és el punt referencial de l'existència. L'existència autèntica, segons Heidegger, és la del qui sap i assumeix que la mort arribarà i que constitueix –des de ja mateix– el fonament de la vida. Acceptar la temporalitat, és a dir, la finitud, i comprometre's-hi és la condició de l'existent. En l'acceptació d'aquest condicionant que és el desconegut rau l'autenticitat de la vida. Depèn de l'home enganyar-se en el soroll del món o assumir plenament aquesta angoixa.

Per a Heidegger l'ésser no és quelcom que es mostra, sinó quelcom que “pot” mostrar-se, si l'home s'acosta a les coses. En altres paraules: això significa que la meua existència “no és escollida” sinó que “ha de ser escollida”. Quan em faig càrrec de la meua existència llavors esdevinc autèntic. Per l'angoixa (distinta de la por, perquè no implica amenaça) i per l'enyorament de la soledat m'obro a l'autenticitat.

Certament, hom pot triar viure sense adonar-se de la mort, o donar-li l'esquena; però llavors seriem inautèntics. Viure en presència de la mort no significa, tanmateix, ni precipitar-la (tòpic romàntic i existencialista vulgar) ni esperar-la (tòpic “budista”), ni gaudir-ne estèticament (tòpic “epicuri”), sinó ser capaç com diu Heidegger en una coneguda frase de QUÈ ÉS METAFÍSICA? de “mantenir-se ferm a l'interior del no-res”, copsant l'exacte valor de les coses –que, tot sigui dit, el pagès de la Selva Negra coneix sempre força millor que el sofisticat professorat universitari.

Dues èpoques del pensament heideggerià?

Sovint, i malgrat que ell mateix negava validesa a aquesta clau d'interpretació, els manuals divideixen el pensament heideggerià en dues èpoques. La primera és la que culmina en ÉSSER I TEMPS (1929) i

la segona té com a llibre més significatiu el monumental NIETZSCHE, escrit entre 1944 i 1946. Però ja en la dècada del 1930 i encara més després de la II Guerra Mundial, Heidegger abandonà pràcticament l'escriptura sistemàtica i només publica conferències o proses breus, recollides en llibre sovint per iniciativa dels seus editors.

En realitat ÉSSER I TEMPS és una obra incompleta, que Heidegger havia volgut arrodonir amb un altre llibre en què el protagonista no fos l'ésser, sinó el temps. Els materials per a aquest llibre que mai no escriví es publicaren pòstumament i són força breus (hi ha edició en llengua fàcil a Ed. Trotta). Potser la definició de temps no és metafísicament consistent sense un ésser que l'ompli i que li doni sentit!

Però l'anomenat Heidegger II, el de la "Kehre", no fa res més que ampliar i desenvolupar temes que estan en relació amb reflexions que ja havien estat encetades en la primera època, especialment el tema del llenguatge i, secundàriament, el problema del llenguatge. En definitiva, la qüestió de la tècnica és una derivació del tema de la cura i el problema del llenguatge deriva de la diferència entre món i home: l'home és l'animal que pot fer un respectuós silenci, que és l'escolta del ser. Fins i tot la qüestió política (amb la seva referència al poble regit per un Führer que es troba a ÉSSER I TEMPS) tot i ser desenvolupada més extensament en Heidegger II està ja present a la primera època.

Potser el text més entenedor que ens permet copsar l'aportació final de Heidegger II és la CARTA SOBRE L'HUMANISME (1947), adreçada al seu amic francès Jean Beaufret. La qüestió que Beaufret li havia proposat era: "com es pot tornar a donar sentit a l'humanisme?". La resposta de Heidegger fou clara: tornant a pensar l'ésser en el llenguatge que és "la casa de l'Ésser". No cal fer una ètica de l'humanisme, perquè l'ètica és ontologia. Si arribem a estar prou atents a l'Ésser, l'ètica brollarà sola, perquè la comprensió de l'actuar no és cap altra cosa diferent que la comprensió de l'Ésser.

Òbviament el llenguatge no pot consistir en una acceptació del soroll convertit en mots, sinó en l'acceptació de la relació de veïnatge entre l'Ésser i la paraula. El problema que obsessiona Heidegger II és el de l'ocultació de l'Ésser. Ja no per un nihilisme intrínsec en la natura humana, ans per la seva pròpia naturalesa, l'Ésser sembla raure en l'ocultament. L'Ésser s'amaga en el ens i aquesta és la tragèdia del pensar. Per al darrer Hegel la veritat consisteix en una des-velació. Com si l'Ésser estigués ocult pel llenguatge i per la història, la funció del filòsof és l'atenta espera. Com diu en el penúltim paràgraf de la CARTA:

“El que cal en l’actual desgavell del món és menys filosofia però més atenció al pensar; menys literatura però més atenció a la lletra”.

Una consideració sobre la política

Quan hom s’acosta a Heidegger, com referíem al principi d’aquest text, és inevitable encetar, també, el tema de la política i la seva relació amb el règim hitlerià. Un dels seus pocs estudiants catalans, el jesuïta gironí Eusebi Colomer, que el tractà en la postguerra, acostumava a dir que, a parer seu, Heidegger no era cap “home de caràcter”, sinó més aviat un professor i un intel·lectual tímid, que va passar un moment d’oportunisme polític, creient potser que el règim nazi es deixaria enlluernar per la seva filosofia. Colomer, en el seu text de referència *EL PENSAMIENTO ALEMÁN DE KANT A HEIDEGGER* (vol. III, 1990) sobrevola per sobre d’aquest tema sense altre comentari que el de referir-se, senyorívol, a la dificultat de “ser pensador en un temps indigent”. Potser aquesta és una primera dada: l’home-Heidegger no era un personatge de serenitat olímpica, sinó un individu prou egòlatra i, en el fons, psicològicament petit que ambicionava ser “führer del Führer” a la manera platònica.

Un segon element a tenir present (i destacat per Otto Pöggeler molt principalment) és el rerafons hölderlinià de les seves idees polítiques. El famós *DISCURS DEL RECTORAT* del 1933 (per altre nom: “Autoafirmació de la universitat alemanya”) no es pot entendre sense fer esment de les idees romàntiques sobre la terra nadiua com a bressol de l’autenticitat. Hölderlin (sobretot el Hölderlin de l’himne “Germània”) és, més que no els grecs, el referent cultural (i àdhuc moral) de Heidegger. Convindria no oblidar que la poesia hölderliniana, en eliminar tota diferència entre art i religió, obre la porta a la sacralització de la llar: d’aquí al nazisme i a l’entsolament patrioter hi ha una passa ben curta. La idea que els déus han fugit i que cal recuperar la seva petja escoltant la terra té potser un valor líric i consolador; però sempre és present el perill de pretendre “corporeitzar-los” un altre cop, reconstruint la tradició (com pretenien els nazis) i “salvant la pàtria” per l’expeditiva destrucció dels seus enemics. Heidegger no va arribar a tant –és obvi– però tampoc no va fer res per a impedir la barbàrie. A les lliçons de la *INTRODUCCIÓ A LA METAFÍSICA* (1935) s’expressa la idea que: “el nostre poble, en estar en el centre, experimenta la pressió més forta de la tenalla, ell, el poble que té més veïns i, per això, el més amenaçat i, en tot ell, el poble metafísic”. Quan hom es creu part d’un “poble metafísic” (tal qual !) qualsevol bestiesa política és ben possible.

Caldria no passar tampoc de llarg sobre el catolicisme reaccionari que ell mateix va viure d'infant, amb la seva càrrega tradicional no només d'antimodernisme i de ressentiment contra la tècnica, sinó també d'antisemitisme (no exclusivament cultural). Seria tòpic tornar sobre el seu origen pagès, sobre el pare que feia de sagristà en la petita església local i sobre els seus intents de fer-se jesuïta (ordre que el rebutjà perquè tenia problemes mèdics, però on sempre va tenir bons amics i continua tenint grans estudiosos). Tanmateix per a Heidegger la religió realment significativa no té gaire cosa a veure amb el catolicisme escolàstic i racista dels seminaris germànics del seu temps. Coneixia prou bé Aristòtil com per saber que l'Estagirita és del tot aliè a la seva caricatura escolàstica i, a més, els seus coneixements bíblics el feien immune a un racisme de barri baix, tot i que alguns han volgut buscar l'arrel dels seus problemes polítics en la fascinació que sentia pels místics germànics de l'època medieval. Però Heidegger, malgrat estudiar-los molt seriosament, no oblida que estan morts i enterrats, i que no són ja significatius per a la nostra era de la tècnica. No és, doncs, en aquest àmbit del cristianisme originari que se suscità la seva admiració pel nacional-socialisme.

Però hi alguns altres elements de més fondària conceptual, sobre els quals convé reflexionar. Creiem que el que acostà Heidegger al nazisme fou el seu declarat menyspreu per qualsevol formulació de caire ètic. Heidegger va defensar sempre que la seva obra contenia "ontologia", però no "ètica". El rerafons d'aquest distanciament, continuat en Heidegger, és la seva valoració del nihilisme, entès com aquella època decadent en què s'ha perdut el sentit dels mots. Per a ell és obvi que la mateixa necessitat d'una ètica ja fa palès que ens trobem en ple nihilisme o, si es prefereix, en ple desconcert i ocultació de l'Ésser. En el seu pensament hi hagué sempre la convicció que si fóssim capaços de copsar l'Ésser ja no ens caldria l'ètica perquè se'n derivaria d'una manera immediata. El que passa és que el nihilisme alhora que impedeix la comprensió de la naturalesa, sofistica (i ridiculitza) la comprensió dels conceptes morals. En el fons, Heidegger veia el nazisme com una forma de "puresa" (no només ètnica, sinó naturalista). Que hi havia una lírica nazi és indubtable. Però dissortadament Heidegger sembla no adonar-se que era una lírica cursi.

La idea d'Alemanya com a "poble metafísic", la hipòtesi d'un "destí" vehiculat per la terra i les muntanyes, i àdhuc la retòrica del "primordial" no poden fer oblidar una dada òbvia, per les proses poètiques en que Nietzsche explica la seva vivència dels boscos, les clarianes i els corriols, hi circulen molt poques persones. La seva és una metafísica d'un

paisatge sense humans concrets. En el paisatge de Heidegger les persones són, com a molt, símbols però no subjectes. L'error de Heidegger no fou només una “mala apreciació” d'una concreta situació política (error en què l'acompanyà bona part del seu poble). El seu error fou molt més filosòfic: va oblidar que sense humans concrets, ai las, no hi ha filosofia...

I finalment (¿per què no dir-ho?) tampoc no caldria oblidar que el poble alemany al temps de Weimar va passar una misèria horrorosa, com a conseqüència de la revengista pau de Versalles, mentre eren jueus el 95% dels membres dels consells d'administració dels bancs alemanys durant la dècada de 1920. És un fet històric indiscutible que moltes empreses jueves van poder escapar de les draconianes exigències de la pau de Versalles gràcies a les seves connexions amb l'estranger (cosa que donà ales a la llegenda del “jueu internacional”). El mateix polític català Cambó fou home de palla del capital jueu alemany a l'empresa Chade. En definitiva, l'època portava de dret al ressentiment antisemita, al qual Heidegger, com tanta altra gent del seu temps, no va poder escapar. Tot plegat explica moltes coses, tot i que no en justifiqui cap.

Cal recordar, però, que el reaccionarisme de Heidegger no implica ni el més mínim element de militarisme ni d'imperialisme. Ambdues idees són totalment alienes al seu pensament. Ell era simplement un individu arrelat a la terra i al paisatge, que identificava la defensa d'aquests elements amb la protesta contra la modernització i el desarrelament. Que els nazis compartissin una part d'aquest pensament no ha de fer-nos identificar Heidegger amb la totalitat del seu projecte. Però cal preguntar-nos si la deshumanització heideggeriana, la seva anàlisi de la tècnica i la seva crítica de la modernitat haurien pogut existir sense pagar el preu de la fascinació, ni que sigui momentània, pel totalitarisme. I la resposta a la pregunta serà, sens dubte, inquietant.